

Månadsbrev till Ekumeniska Kommuniteten i Bjärka-Säby

September 2010

Kära systrar och bröder!

Alla som någon gång deltagit i onsdagens eukaristi i Övre salen vet att *synaxariet* är en återkommande del av denna gudstjänst. Synaxariet består av en kort helgonberättelse, ett vittnesbörd om någon som vandrat trons väg före oss. Den kan vara hämtad alltifrån den tidiga kyrkan till vår egen tid, och har sin givna plats omedelbart efter läsningen från Apostlagärningarna. Inget i liturgin sker av en tillfällighet. Synaxariet är en påminnelse om att Kyrkan är Apostlagärningarnas förlängning, en pågående Pingst, ja, en värld stadd i förvandling. Det vittnar om Guds ords kraft att förvandla människor till Kristi likhet, i alla tider och på varje ort.

Från första början var det dessa berättelser om kvinnor och män som tagit sin tro på allvar, som gav de kristna hjälp, tröst och mod att vandra vidare i Kristi efterföljd. Berättelserna utgjorde den viktigaste evangeliserande kraften i kyrkans möte med sin omvärld. De handlade inte så mycket om dessa människors andliga upplevelser – det fanns gott om grandios och vidlyftig andlighet under senantiken. Det var doften av deras liv som gjorde intryck. I en värld fylld av dofter – man kan knappast överdriva antikens förkärlek för aromatiska produkter – anspelar Bibeln ofta på det vi förnimmer med våra sinnen när den talar om det helgade livet. Från ”den inre dolda människan med sitt oförgängliga smycke” strömmar en väldoft som är långt mer övertygande än hyllmetrar av listiga försvar för kristen tro.

Utgångspunkten för den litterära värld av berättelser om martyrer och helgon som kyrkan skapade var de fyra evangelierna. I berättelserna om en enskild person, Jesus Kristus, har den kristna tron sin grund. Genom sitt liv, sin död och sin uppståndelse har han för all framtid förändrat förutsättningarna för vår tillvaro när han i sin person har förenat människa och Gud. Fyra minibiografier bildar därför utgångspunkt för Nya Testamentet, placerade där av den unga kyrkan som därmed inviger biografien som helig text. I deras efterföljd skapades en litterär genre som haft större inflytande än all annan teologisk litteratur i kyrkans historia: *martyr- och helgonberättelserna*.

Varje skildring om martyrer och helgon är en återspeglings av urberättelsen. Helgonens liv och undervisning läses och lyssnas till i ljuset av Jesu liv och ord. De framställs inte främst som ideal att nå upp till. De är tecken på den nya människan. Personer av kött och blod i vars liv tron på uppståndelsen fått en synlig gestalt.

Martyriet var det första uttrycket för ett helgat liv som kyrkan kom att värda. Martyrdagarna hör därför till de äldsta byggstenarna i det heliga året. Genom att det grekiska ordet *martyrein*, som betyder vittne, kom att reserveras för dem som gett sina liv för sin tro, angav kyrkan vari ett kristet vittnesbörd framför allt består. Vittnar om Jesus gör man bara genom sin likhet med Kristus. De som blivit lika honom i allt, även ”i en död som hans”, är därför trons vittnen *par excellence*. Intill slutet identifierade sig martyrerne med Kristus. ”Deras blod är detsamma som flöt på Golgata, eukaristins blod som skänker evighetens rus”, skriver Olivier Clément. Martyren blir bokstavligen till eukaristi. Hon blir Kristus.

Men vi är alla kallade att ”bli Kristus”, att leva eukaristiskt, eller med Hjalmar Ekströms ord: att dö livet och leva döden! *Christianus alter Christus* sa man i den tidiga kyrkan. Den kristne är en annan Kristus. Det är ingen tillfällighet att martyriets liturgiska färg är densamma som pingsten färg: *röd*. Genom sin död har martyrerne förenats med Kristus. Varför skänks Anden åt oss? För att vi skall få kraft att leva i vårt dop – dopet, som vittnar om vårt andliga martyrium. I dopet har vi dött med Kristus för att vara förenade med honom på Faderns högra sida. Med apostelns ord: ”Nu lever inte mer jag, det är Kristus som lever i mig.” Denna förening är inte möjlig utan en död, den död vi dör i dopet. Föreningen med Kristus i hans död befriar oss genom Andens kraft från syndens destruktiva makt. ”Vi är döda för synden”, säger Paulus. Martyrerne, som inträtt i den himmelska församlingen, och kyrkan i världen som är en pågående Pingst, delar samma liv med Kristus hos Gud. ”Vi lever ett osynligt liv tillsammans med Kristus hos Gud.”

Var det då så underligt att man uppförde de första kapellen och kyrkorna i kristenheten, redan från 200-talet, över martyrerne gravar? De kristna ville fira sin gudstjänst där martyrerne hade smakat uppståndelsens sanning och fötts till ett himmelskt liv. Martyrerne vittnade med ojämförlig kraft om det liv som övervinner döden. I gudstjänsten erfor man samhörigheten med dem som skådat himlen öppen. På martyrerne dödsdag, som var deras himmelska födelsedag, firade de kristna minnet av dem som förkroppsligat det kristna hoppet.

Att fira gudstjänst över martyrerne gravar blev både ett sätt att vidga sin gudstjänst mot den ”sky av vittnen” som omger oss – ”för Gud är alla levande” hade Jesus sagt – men också att hålla deras exempel levande. Martyrerne utgjorde manande förebilder för församlingen. Det gällde att ”räkna allt som en förlust jämfört med det som är långt mera värt”: det mål som ligger framför oss och som martyrerne redan nått. När man bad om de heligas förböner – så som vi ber varandra om förbön – var det inte *till* helgonen man bad. De böner som nått in i den värld där tiden med dess förflutenhet och framtid inte finns, har samma verkan som om de bads i detta nu. Helgonen är våra ständiga förebedjare; deras förböner stiger upp som rökelse inför Gud i ett evigt nu.

Firandet av martyrdagar och helgondagar som tidigt växte fram i kyrkan innebar inte, som det ibland har uppfattats, en dyrkan av människor. Heliga kvinnor och män vittnade om evangeliets sanning med en trovärdighet som fick tvivlen att blekna. Genom att redan här i tiden dö med Kristus och avstå från sitt

eget liv hade de förvärvat den genomskinlighet som fått Kristi bild att framträda i deras dödliga kroppar. Helgonfesterna skymde inte Jesus, de stärkte tron på kraften i Kristi uppståndelse. En ny klang gavs åt lovsången till honom i vilken alla som tror en dag skall uppstå från de döda. Så förnyades hoppet om det rike vi ännu väntar på. Det rike vi ser i martyrerna och känner doften av när vi firar liturgin, en arom som levandegörs för våra sinnen genom rökelsen.

Här finns också bakgrunden till vördandet av relikier, lika naturligt bland orientaliska kristna som främmande för de flesta av oss protestanter. Relikerna som tidigt vördades, och från vilka inte sällan steg en fysiskt förnimbar väldoft, vittnade inte om död utan om liv. De som blivit lika Jesus ”i en död som hans” hade inträtt i den värld där deras kroppar redan fått del av odödlighetens gåva. Vördandet av relikier motiverades teologiskt av tron att kraft utgår från heliga människors liv även efter att de lämnat denna världen. Denna övertygelse var levande inom judisk fromhet långt innan kristendomen och levde vidare i den unga kyrkan. Ett gammaltestamentligt exempel – som vi nyligen tog del av i vårt lektionarium – är berättelsen i Andra Kungaboken om hur några israeliter under pågående begravning blir överrumlade av ett rövarband. De kastar i all hast liket i profeten Elisahas grav och försvinner från platsen. Krönikören återger vad som sedan inträffar: ”Men när den döde kom i kontakt med Elisahas benknotor fick han liv igen och reste sig upp.”

*

För den som tillsluter sitt hjärta och vägrar tro är doften av de heliga provocerande. Den bekräftar intigheten som följer på ett liv utan Kristus och blir därför en doft ”av död till död”, med Paulus ord. För den som öppnar sitt hjärta blir doften till räddning, ”av liv till liv”.

Samma arom kan utgöra medicin och gift. Den kan läka och fördärva. Doften som utgår från Gud är ljuvlig och lika oföränderlig som Guds väsen. Hållningen hos mottagaren avgör vilken verkan doften får. På samma sätt som ljus fortfarande är ljus även när det gör någon blind, förblir doften av helighet densamma, även när den väcker förargelse och blir till anstöt.

Johannes Chrysostomos framhåller i sin kommentar till Paulus ord i Andra Korinthierbrevet att de kristna är en doft av liv till liv på två sätt: genom det offer som deras martyrium innebär och genom att i sina liv vittna om Kristi död på korset. Redan i den judiska tempeltjänsten är vällukten förknippad med offer. ”Som ett rökoffer må min bön stiga upp inför dig, och som ett aftonoffer”, sjunger psalmisten. Ord som vi upprepar i liturgin när diakonen svingar rökelsekaret över församlingen.

Rökelsen är ett välsignat inslag i gudstjänsten, som vi nu är på väg att återupptäcka. När Germanus, patriark i Konstantinopel under 700-talet, kommenterar bruket av rökelse i liturgin, får rökelsekaret en djup och flerdimensionell symbolik. Det ges både en kristologisk och en trinitarisk tolkning: Kärlet är Jesu mänsklighet, glöden hans gudomlighet, väldoftens utsöndras är den Helige Ande. Men rökelsekaret är på samma gång en bild av hur Frälsaren kommer till världen, född av en kvinna. Germanus skriver:

”Rökelsekaret är också den heliga gudsmo­dern Marias sköte, hon som bar det gudomliga kolet, Kristus, varur stiger en ljuvlig doft.”

Rökelsen som fyller luften och berör våra sinnen skänker tröst och uppmuntran åt församlingen. Den vittnar om förlåtelsens väldoft, i skarp kontrast mot syndens odör. Men rökelsen är också, säger Germanus, en sinnebild för Anden. ”Den Helige Ande kan andligen ses i elden, rökelsen, röken och den väldoft som fyller luften. Elden framhåller hans gudomlighet, och den ljuva rökelsen hans osynliga ankomst då han fyller oss med väldoft genom det hemlighetsfulla, levande och oblodiga brännoffret ... Rökelsen avbildar också Kristi begravning, när Josef tog ned kroppen från korset, svepte den i rent linne, och smorde den med väl­luktande kryddor.”

Diakonen svänger rökelsekaret över församlingen och aromen från de kryddor som fyllde graven när livet återvände till Jesu döda kropp och han drog av sig linnebindlarna fyller rummet. Doften vittnar för våra sinnen tillsammans med tron: Vi befinner oss på andra sidan uppståndelsen!

En av de mest berömda martyrskildringarna från fornkyrkan är berättelsen om Perpetuas och Felicitas martyrium, som inföll den 7 mars 203. Perpetua var 22 år gammal och födde sitt barn i fångenskapen strax innan hon led martyrdöden. Felicitas var hennes tjänarinna. I martyrakten återges bland annat en syn av Saturus, som också led martyrdöden vid samma tillfälle. Han ser hur martyrernas själar deltar i den himmelska litur­gin, så som den beskrivs i Uppenbarelseboken:

Vårt martyrium var över, vi hade lämnat våra kroppar. Fyra änglar förde oss till Östern, men deras händer rörde oss inte ... När vi hade farit genom de första sfärerna i världen såg vi ett stort ljus. Jag såg till Perpetua som var bredvid mig: ”Här är vad Herren lovade oss.”

... Vi kom fram till en stor, öppen plats som liknade en trädgård, med rosor och blommor av alla slag. Träden var höga som cypresser och deras blad sjöng utan uppehåll ... Vi kom till ett palats vars väggar verkade vara av ljus. Vi trädde in och hörde en kör som upprepade: ”Helig, helig, helig!” En vitklädd man satt i salen. Hans ansikte var ungt och hans hår lyste som snö. Fyra gamla män stod vid hans sida ... Fulla av beundran gick vi fram ... Fyra änglar lyfte oss och vi kysste Herren, som smekte oss med sin hand. De gamla sa: ”Stå upp!” Vi lydde och gav varandra fridskyssen ... vi kände igen många bröder som var martyrer liksom vi. En ousäglig doft gav näring åt oss alla.

*

Ikoner och helgon, rökelse och liturgi, korstecken och radband. Nu och då dyker frågorna upp: Behöver vi verkligen allt detta för att komma nära Gud? Räcker det inte med ”det enkla evangeliet”, tron att Kristus är mitt ibland oss?

Frågan är fel ställd. Det som skymmer evangeliet finns all anledning att städa ut. Men allt som kastar ljus över hemligheten med Kristus berikar den kristna tron och gudstjänsten. Allt som övar våra hjärtan till bön och öppnar våra ögon till att skåda det ”inget öga sett” står i Andens tjänst.

I den tidiga kyrkan har liturgin inget egenvärde. ”Att komma nära Gud handlar inte om att bege sig till en annan plats för att bedja”, skriver Gregorios av Nyssa. ”Nej, oavsett var du befinner dig kan du få besök av Gud, så länge din själ formas till en viloplats där han kan bo och förbli.”

Jesus förklarade att med honom hade den tid kommit då varken tempel eller heliga berg var nödvändiga för att närma sig Gud. Vad Gud söker är människor som tillber honom i ande och sanning. Vi behöver varken särskilda platser eller tider, varken Bibel eller bild för att be. ”Det är Anden som ger liv”, säger Jesus med eftertryck.

När liturgiska eller karismatiska riter leder till en fixering vid yttre beteenden är det dags att på nytt ställa den enda verkligt väsentliga frågan: ”Vad innebär det att vara trogen evangeliet?” Det finns inget rätt eller fel sätt att korsteckna sig eller lyfta händerna i bön – det enda rätta är att leva den tro som är verksam genom kärlek. Eller som Metropoliten Anthony Bloom vid något tillfälle uttryckte det: ”Det är vanvördigt att vörda ikoner om man inte vördar sin nästa.”

Om yttre mönster och regler i gudstjänsten, uttalade eller outtalade, görs till norm för vad som är andligt syndar vi mot den Helige Ande. Torsten Kälvmemark kommenterar hur den personliga frihetens ideal speglas i det sätt på vilket den ortodoxa traditionen ger den enskilde rätt till en egen hållning under gudstjänsten. ”Inga påbud eller anvisningar talar om när korstecken skall göras eller när ikonerna skall vördas. Kom in när du kan och gå om du behöver det, säger kyrkan – åtminstone indirekt. I Andens rike är lagen fullkomnad och kärlekens frihet råder. Bokstaven dödar men Anden gör levande.”

En annan sak är att vi kommer till tro via bokstaven. Sinnena är en väg till hjärtats bön. Liturgins och symbolernas värde, liksom askesens, ligger i att de öppnar våra ögon och låter oss uttrycka vår tillbedjan med hela kroppen och alla sinnen. De ges oss för att hela vårt liv skall integreras i vår bön och vår efterföljelse. Den som lyfter händerna i tillbedjan sträcker sig med hela kroppen mot Gud. Den som tecknar sig med korset placerar sitt liv bakom Jesu Kristi kors. Den som böjer sina knän övar sitt sinne till en större ödmjukhet.

På samma sätt med gudstjänsten, bibelläsningen och den personliga andakten.

Varför firar vi gudstjänst på en speciell tid och plats, om inte för att göra hela livet till en gudstjänst?

Varför läser vi Guds ord, om inte för att våra liv skall bli ett levande Ord?

Varför binder vi oss vid en personlig bönregel, om inte för att bli genomandade av bön?

Vår tro är oavbrutet utsatt för påfrestningar. ”Jag har fullbordat loppet, jag har bevarat tron”, skriver Paulus, väl medveten om att tron inte är en självklarhet. För att hålla ut på trons väg behöver vi stöd. Framför allt behöver vi trons vittnen, de som gestaltar det som vår längtan sträcker sig mot.

Ett av de vittnen vi i kommunitetens kalender firar minnet av under den kommande månaden, är den ryske prästen Alexander Men. Torsdagen den 9 september är det 20 år sedan han brutalt mördades med en yxa i skogen när han var på väg till kyrkan för att fira den Gudomliga liturgin. Alexander Men var en profetgestalt i den rysk-ortodoxa kyrkan, en röst som ropade i vildmarken, och vars inflytande fortsätter att påverka många i dag. Alexander Men döpte tusentals människor, som han ledde till en levande tro på Kristus. Större delen av sin 30-åriga prästgöring verkade han under den tidigare Sovjetregimen, och var ofta måltavla för KGB. Han var också kontroversiell bland många i sin egen kyrka för sin djärva ekumeniska vision. Alexander Men begravdes på dagen för Johannes Döparens martyrium (i den ryska kalendern firad något senare än hos oss). På 20-årsdagarna av hans martyrium firar vi mässa i Laudes i Slottskapellet, i tacksamhet till Gud över ett av hans många vittnen som var trogen in i döden, och med bönen att vi själva skall få mod att kämpa den goda kampen och bevara tron.

Men redan i morgon, den 1 september, firas eukaristin i vanlig ordning i Övre salen. Den dagen inleds också kyrkoåret i ortodox tradition, och Östkyrkan firar betecknande nog minnet av ett av alla tiders märkligaste och mest inflytande helgon på första dagen av sitt kyrkoår: *Symeon Styliten*. I mer än 30 år levde han på sin pelare i norra Syrien, och blev en "attraktion" för tiotusentals människor. De vallfärdade till Symeons pelare, där många tog emot Kristus och lät döpa sig. Jag har själv stigit ned i det baptisterium, dopgraven, som byggdes i närheten av pelaren. Symeonsklippan är en av kristenhetens märkligaste heliga platser. En stund innan liturgin i morgon kväll, kl 17.15, läser vi i Övre salen Symeons livsberättelse, författad av Theodoretos av Kyrros på 400-talet.

*

När dessa rader skrivs är det bara två veckor kvar till Ekumeniska kommunitetens i Bjärka-Säby stora gemenskaphelg i höst, då även extra årsmöte hålls. Vi gläds över att många av er planerar att närvara, och bifogat finns programmet för helgen. De olika samlingarna är inte bara öppna för kommunitetens medlemmar och noviser, utan för alla som önskar delta. För den som inte kan vara med hela helgen går det utmärkt att komma under en dag. Den som önskar delta i måltiderna behöver dock anmäla detta i förväg. I söndagens festmässa, den 12 september då Liselotte J Andersson predikar, avlägger flera av våra noviser sina löften. På söndag kväll kl 18 lyssnar vi till Britta Hermansson, som predikar i den första av fyra förbönsgudstjänster under hösten. Två dagar senare, den 14 september, infaller Heliga Korsets upphöjelse, denna fest till korset ära som firats sedan 300-talet. Även om vi inte har möjlighet att delta i någon mässa den dagen, låt oss gärna ägna bibeltexterna en särskild omsorg i vår meditation. Korsets mysterium är nedtrampandet av döden, det trotsiga hopp vi är kallade att vittna om i en apokalyptisk tid.

Till sist kan jag berätta att vår visitorator, biskop Biörn, gästade oss i helgen tillsammans med sin hustru, Wirginia. Efter att ha firat mässan och predikat på söndag morgonen, förrättade han husinvigning på Landamäres på eftermiddagen. I dag på morgonen togs altaret i Landamäres kapell i bruk då biskopen firade mässa

där. Vi gläds över att biskop Biörn har återhämtat sig väl efter den operation han genomgick i början av sommaren, även om han fortfarande helst ser att han slipper gå i trapporna i slottet!

Med höstens inträde väntar nya arbetsuppgifter för en del av oss, andra står inför utmaningar i sina studier, andra åter söker klarhet över hur vägen framöver skall se ut. Våra livssituationer ser så olika ut. Vi kan uppleva både bävan och oro när vi tänker på framtiden. Och vem har inte någon gång känt igen sig i Abraham, om vilken det heter att ”han drog bort utan att veta vart han skulle komma”? Men att då veta att vi är burna i förbön av våra syskon i gemenskapen stärker oss att hålla ut och inte tappa modet. Tillsammans – och med vår regel som ”stav” – vandrar vi trons och börens vän, på väg mot ”den stad med fast grund som Gud har lovat”. Diakonens rop i liturgin – ”Se mot öster!” – är en ständig påminnelse om att Kyrkan är ett pilgrimsfolk stadd på vandring, och det är målet som gör mödan värd.

Er tillgivne

Peter